

Αλμπέρτο Μανγκέλ

Η Ιστορία της Ανάγνωσης

Μετάφραση από τα αγγλικά
Λύο Καλοβυρνάς, “Νέα σύνορα”.

Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη • Αθήνα 1997, σελ. 548.

Βρισκόμουν στο Λονδίνο το καλοκαίρι του 1996, όταν κυκλοφόρησε στα αγγλικά το βιβλίο του Μανγκέλ. Όλες οι προθήκες των βιβλιοπωλείων το είχαν στην πρώτη σειρά, όπως συμβαίνει πάντα με τις ενδιαφέρουσες νέες εκδόσεις. Το περιεχόμενό του ανταποκρινόταν όντως στον ερεθιστικό του τίτλο: έθετε και συζητούσε θέματα που δεν είναι καθόλου αυτονόητα και μάλιστα μ’ έναν τρόπο διασκεδαστικό, χαριτωμένο, αλλά απολύτως τεκμηριωμένο και επιστημονικό. Μια από τις μεγάλες αρετές του είναι ακριβώς η μεθοδική παράθεση του υλικού που είχε συγκεντρώσει για επτά ολόκληρα χρόνια ο συγγραφέας του, καθώς και η ποικιλία και η πληθώρα των στοιχείων και των παραδειγμάτων από όλες τις ιστορικές περιόδους. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα, έγραψα μίαν επιφυλλίδα στην εφημερίδα “Τα Νέα”, με τίτλο “Αναγνώστης του Μπόρχες”. Διότι ο Αλμπέρτο Μανγκέλ, όταν ήταν νέος και εργαζόταν σε κάποιο βιβλιοπωλείο του Μπουένος Αϊρες, εκτελούσε χρέη αναγνώστη στον ήδη τυφλό Μπόρχες. Σημείωνα τότε, μεταξύ άλλων, ότι θα ήταν ευχής έργο “να έχουν εντοπίσει το βιβλίο αυτό οι Έλληνες εκδότες και να το μεταφράσουν στη γλώσσα μας”. Ένα χρόνο αργότερα, οι εκδόσεις Λιβάνη κυκλοφόρησαν την ελληνική έκδοση του έργου.

Ο Αλμπέρτο Μανγκέλ, άγνωστος κατά τα άλλα στη χώρα μας, γεννήθηκε στο Μπουένος Αϊρες το 1948 και, όπως μας πληροφορεί το σύντομο βιογραφικό του στο εξώφυλλο του βιβλίου, είναι καταξιωμένος διεθνώς ως μυθιστοριογράφος, μεταφραστής, ανθολόγος και επιμελητής εκδόσεων. Έχει ζήσει σε διάφορες χώρες — παλαιότερα εξ αιτίας του επαγγέλματος του πατέρα του, ο οποίος ήταν διπλωμάτης με συχνές μετακινήσεις — και έχει πλέον εγκατασταθεί μόνιμως στον Καναδά από το 1985. Σποραδικές, αλλά πολύ χαρακτηριστικές αυτοβιογραφικές

πληροφορίες παρέχει ο ίδιος ο Μανγκέλ στις σελίδες του βιβλίου του, που αναφέρονται στις προσωπικές αναγνωστικές εμπειρίες του και στις σχέσεις του με τα βιβλία.

Η πράξη της ανάγνωσης είναι ευνόητο ότι συνδέεται με τη γραφή και το βιβλίο, είτε στην καθιερωμένη σημερινή του μορφή, είτε στις παλαιότερες μορφές του (πάπυροι, κύλινδροι κλπ). Εξίσου ευνόητο είναι και το γεγονός ότι η ανάγνωση ενισχύθηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό από την εφεύρεση της τυπογραφίας και από τον περιορισμό του αναλφαριθμητισμού. Ένα βιβλίο, επομένως, που φιλοδοξεί να καταγράψει την ιστορία της ανάγνωσης δεν μπορεί να στηριχθεί σε “αντικειμενικά” συμβάντα, δεν μπορεί να συνδέεται με ιστορικά γεγονότα, με πολιτικές ή άλλες εξελίξεις, με συγκεκριμένες χρονολογίες, αλλά πρέπει να διερευνήσει τις κοινωνικές συνθήκες κάθε εποχής, τα πολιτισμικά συμφραζόμενα, τις επιμέρους εμπειρίες και μαρτυρίες ατόμων ή κοινωνικών ομάδων. Ο Μανγκέλ γνωρίζει καλά όλες αυτές τις δυσκολίες και πιστεύει ότι το τελικό αποτέλεσμα της εφτάχρονης έρευνάς του δεν μπορεί να είναι η μία και μοναδική ιστορία της ανάγνωσης. Εάν κάποιος άλλος επιχειρούσε να ανασυνθέσει τα στοιχεία του βιβλίου ή να επιχειρήσει την εξαρχής συγγραφή του, ασφαλώς θα διαπραγματευόταν με διαφορετικό τρόπο την ιστορική πορεία της ανάγνωσης και, πιθανώς, να περιλάμβανε πολλά άλλα παραδείγματα και περιστατικά που θα ενίσχυαν και θα αποδείκνυαν τις θέσεις του. Το σχετικό παράθεμα είναι χαρακτηριστικό:

“Έτσι λοιπόν φιλοδοξώ να προχωρήσω από την ιστορία μου ως αναγνώστη στην ιστορία του αναγιγνώσκειν. Η μάλλον, σε μία ιστορία του αναγιγνώσκειν, αφού οποιαδήποτε τέτοια ιστορία —

Δημήτρης Δασκαλόπουλος

κατασκευασμένη από ειδικές διαισθήσεις και προσωπικές συνθήκες — κατ’ ανάγκην είναι μία μεταξύ πολλών, όσο απρόσωπη κι αν επιχειρεί να είναι. Ίσως σε τελική ανάλυση η ιστορία της ανάγνωσης να είναι η ιστορία του κάθε αναγνώστη. Ακόμη και το σημείο έναρξής της είναι αναγκαστικά τυχαίο. Κάποτε ο Μπόρχες έγραψε μια κριτική για μια ιστορία των μαθηματικών, που δημοσιεύτηκε στα μέσα της δεκαετίας του ’30, και είπε σχετικά ότι πάσχει ‘από ένα οικτρό μειονέκτημα: η χρονολογική σειρά των γεγονότων που παραθέτει δεν αντιστοιχεί στη λογική και φυσική τάξη της. Ο ορισμός των στοιχείων της πολύ συχνά έρχεται τελευταίος, η πρακτική προηγείται της θεωρίας, οι διαισθαντικοί κόποι των προδρομών της επιστήμης αυτής είναι λιγότερο κατανοητοί για τον αμύητο αναγνώστη απ’ ό,τι αυτοί των σύγχρονων μαθηματικών επιστημόνων’. Το ίδιο μπορεί να υποστηριχτεί και για μια ιστορία της ανάγνωσης”, καταλήγει ο Μανγκέλ.

Η λογική αυτή αντίληψη δημιουργεί και την ιδιαίτερη γοητεία του βιβλίου, ακριβώς επειδή ο συγγραφέας του δε δεσμεύεται από τη χρονολογική τάξη των γεγονότων, αλλά σε κάθε κεφάλαιο ανατρέχει σε όλες τις εποχές για να εντοπίσει και να προβάλλει τα σημεία εκείνα που ενισχύουν τις απόψεις του ή που παραθέτουν γνώμες και αντιλήψεις ανθρώπων κάθε εποχής. Έτσι, ολόκληρο το κείμενο του βιβλίου χαρακτηρίζεται από μια παλινδρομική κίνηση, από επαναλαμβανόμενες αναφορές στις ίδιες πηγές και από ποικιλία περιστατικών, πολλά από τα οποία διακρίνονται για τον ανεκδοτολογικό χαρακτήρα τους, που αντιπροσωπεύει όμως τις εκάστοτε κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις για την ανάγνωση. Το στοιχείο, πάντως, που εντυπωσιάζει είναι η άνεση με την οποία ο Μανγκέλ κινείται σε ποικίλους και διαφορετικούς κάθε φορά επιστημονικούς και γνωστικούς χώρους. Η πολιτική ιστορία, οι οικονομικές και θρησκευτικές συνθήκες κάθε εποχής, η ψυχολογία και η νευρογλωσσολογία (η σχέση δηλαδή μεταξύ εγκεφάλου και γλώσσας), η τυπογραφία και το εμπόριο του βιβλίου, οι σύγχρονες εξελίξεις στην εκτύπωση και διακίνηση των βιβλίων, η παγκόσμια λογοτεχνία, μα και η θεωρία της λογοτεχνίας εμπλέκονται σ’ ένα γοητευτικό κράμα το οποίο γεύεται και

απολαμβάνει ο αναγνώστης. Υποθέτω ότι δε θα υπάρξει αναγνώστης ο οποίος δε θα χαρεί, δε θα προβληματιστεί και δε θα αποκτήσει γνώσεις, διαβάροντας την Ιστορία της Ανάγνωσης.

Το βιβλίο διαρθρώνεται ως εξής: Προηγείται ένα εισαγωγικό κεφάλαιο (“Η τελευταία σελίδα”), στο οποίο δίνονται τα βασικά χαρακτηριστικά της αναγνωστικής πράξης. Ακολουθούν δύο τμήματα, τιλοφορούμενα “Πράξεις της Ανάγνωσης” και “Οι δυνάμεις του αναγνώστη”, αντιστοίχως, με δέκα κεφάλαια το καθένα, και στο τέλος παρατίθεται ένα επιλογικό κεφάλαιο (“Επίμετρο”) και οι πλούσιες υποσημειώσεις ολοκλήρου του κειμένου. Τα στοιχεία και οι πληροφορίες που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας δεν προέρχονται μόνον από το δυτικό κόσμο, σύγχρονο ή παλαιότερο, αλλά αντλούνται και από τις χώρες της Ανατολής (Κίνα, Ιαπωνία) και του ισλαμικού χώρου. Η παγκοσμιότητα της αναγνωστικής εμπειρίας είναι εμφανής και σχεδόν ταυτόσημη σε όλες τις χώρες και σε όλες τις εποχές, παρά τις ευνόπτες επιμέρους ιδιαιτερότητες. Ο αναγνώστης του βιβλίου μπορεί να ελέγξει τις απόψεις και τις ερμηνείες που επιχειρεί κάθε τόσο ο Μανγκέλ, καθώς μπορεί να προσφεύγει στην πλούσια εικονογράφηση του τόμου, την οποία σχολιάζει κάθε τόσο ο συγγραφέας και την οποία χρησιμοποιεί για να δώσει εναργέστερη και αμέσως αντιληπτή εικόνα των επιχειρημάτων του.

Η τυπική, σχεδόν πανάρχαια εικόνα που έχουμε όλοι στο μυαλό μας για τη στιγμή και την πράξη της ανάγνωσης — όπως τουλάχιστον την έχουν αποδώσει εικαστικά οι καλλιτέχνες όλων των εποχών και όπως την αντιλαμβανόμαστε καθημερινά σε δημόσιους ή ιδιωτικούς χώρους — είναι η εικόνα ενός ανθρώπου σκυμμένου πάνω σ’ ένα βιβλίο, απορροφημένου απ’ ό,τι συμβαίνει γύρω του και αφοσιωμένου στο περιεχόμενο του βιβλίου που διαβάζει. Αν αναλύσουμε αυτή την άμεση, πρωτογενή θα έλεγα, σχέση του αναγνώστη με το κείμενο, αν επιμείνουμε να διερευνήσουμε πώς άρχισε και πώς κατέληξε κανείς να διαβάζει, αν εξετάσουμε τον τρόπο ανάγνωσης σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους, αν προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε τον τρόπο πρόσληψης του κειμένου από τον αναγνώστη, αν σκεφτούμε τις ποικίλες

ιδιότητες που μπορεί να διαθέτει ο αναγνώστης (αναγνώστης-συγγραφέας, αναγνώστης-μεταφραστής), αν, τέλος, συνεξετάσουμε την πραγματική επανάσταση που έφερε η εφεύρεση της τυπογραφίας στις αναγνωστικές συνήθειες (ή, γιατί όχι, τις μεταβολές σ' αυτές τις συνήθειες που επαγγέλλεται η σημερινή ηλεκτρονική τεχνολογία), με όλα αυτά φτάνουμε στην καρδιά των ποικίλων προβλημάτων και προβληματισμών που θέτει στο βιβλίο του ο Μανγκέλ.

Κατά το συγγραφέα, το να μάθουμε να διαβάζουμε είναι μια ιεροτελεστία κοινωνικής ένταξης. Η αγάπη μας και η συμπάθειά μας προς το βιβλίο αποτελεί ένα από τα αξιώματα μιας εγγράμματης κοινωνίας. Ταυτόχρονα η ανάγνωση είναι σωρευτική και προχωρεί με γεωμετρική πρόοδο: κάθε νέα ανάγνωση κτίζει πάνω σε όσα έχει ήδη διαβάσει ο αναγνώστης. Κάθε βιβλίο, όμως, φέρνει και μεταδίδει στον αναγνώστη τη δική του ιστορία, όχι τόσο ως περιεχόμενο όσο ως αντικείμενο. Τούτο σημαίνει ότι η συνάφειά μας και ο σύνδεσμος που αναπτύσσεται μεταξύ αναγνώστη και βιβλίου δε μας παραπέμπει μόνο στο συγκεκριμένο έργο, αλλά και στο συγκεκριμένο αντίτυπο του έργου αυτού. “Τρίγωνα κατάλαβα”, σημειώνει ο Μανγκέλ, “ότι δε διαβάζουμε απλώς το Εγκλημα και τιμωρία ή το Ένα δέντρο μεγαλώνει στο Μπρούκλιν. Διαβάζουμε μια συγκεκριμένη έκδοση, ένα ορισμένο αντίτυπο, αναγνωρίσιμο από την τραχύτητα ή την απαλότητα του χαρτιού του, από τη μυρωδιά του, από ένα μικρό σκίσιμο στη σελίδα 72 κι ένα λεκέ από καφέ στην πάνω δεξιά γωνία του οπισθόφυλλου [...] Η έκδοση στην οποία πρωτοδιάβασα ένα βιβλίο γίνεται η *editio princeps*, η οποία πάντα αποτελεί μέτρο σύγκρισης για όλες τις άλλες. Η τυπογραφία μάς έχει δημιουργήσει την ψευδαίσθηση ότι όλοι οι αναγνώστες του Δον Κιχώτη διαβάζουν το ίδιο βιβλίο. Για μένα, ακόμη και σήμερα, είναι σαν η εφεύρεση της τυπογραφίας να μην έγινε ποτέ: κάθε αντίτυπο ενός βιβλίου παραμένει εξίσου μοναδικό όσο και ο φοίνικας”.

Παρά το γεγονός ότι η αναγνωστική συνήθεια έχει εξαπλωθεί διεθνώς στον αιώνα μας και θεωρείται περίπου αυτονόητη, η γενικότερη στάση της κοινωνίας απέναντι στον αναγνώστη δεν έχει αποβάλει ένα μειωτικό χαρακτήρα, οσάκις κανείς

εγκλωβίζεται στον κόσμο των βιβλίων και της ανάγνωσης, αδιαφορώντας για τα πρακτικά προβλήματα ή για την καθημερινή ζωή. Η σιωπηλή αφοσίωση στις σελίδες ενός ανοιχτού βιβλίου διατηρεί και στις μέρες μας ένα μυστηριακό χαρακτήρα, δηλώνει ορισμένες εσωτερικές διεργασίες στην ψυχολογία του αναγνώστη, κάποτε μπορεί να προαναγγέλλει απροσδόκτες και επικίνδυνες ανατροπές. “Σχεδόν παντού η κοινότητα των αναγνωστών χαίρει αμφίβολης φήμης η οποία οφείλεται στην προσκίτηθείσα αυθεντία της και την υποτιθέμενη ισχύ της”, γράφει ο Μανγκέλ. “Η σχέση ανάμεσα στον αναγνώστη και στο βιβλίο έχει κάτι το απροσδιόριστο που θεωρείται σοφό και χρήσιμο, μα συγχρόνως περιφρονητικό, αποκλειστικό και ελιτίστικο, ίσως επειδή η εικόνα ενός ανθρώπου που κάθεται μαζεμένος σε μια γωνιά, φαινομενικά αδιάφορος προς την πεζότητα του κόσμου γύρω του, υποδηλώνει έναν απροσπέλαστο ιδιωτικό χώρο, μια εγωιστική στάση, μια δραστηριότητα μοναχική και μυστικοπαθή. (‘Βγες έξω, άντε ζήσε!’ μου φώναζε η μητέρα μου όταν με έβλεπε να διαβάζω, λες και η σιωπηλή δραστηριότητά μου αντικειτόταν στην αίσθηση που είχε εκείνη για το τι σημαίνει ζωή). Ο ευρέως διαδεδομένος φόβος για το τι μπορεί να κάνει ένας αναγνώστης μες στις σελίδες ενός βιβλίου μοιάζει με τον πανάρχαιο φόβο που νιώθουν οι άντρες για το τι κάνουν οι γυναίκες στα απόκρυφα μέρη του κορμιού τους ή για το τι κάνουν οι μάγισσες κι οι αλχημιστές στα σκοτεινά πίσω από αμπαρωμένες πόρτες”.

Ο ακραίος και περίπου πρωτόγονος αυτός φόβος, όπως τον περιγράφει ο συγγραφέας, προσλαμβάνει άλλες διαστάσεις οσάκις η ανάγνωση και το βιβλίο έρχονται αντιμέτωπα με ολοκληρωτικά καθεστώτα. Στο οικείο κεφάλαιο, που επιγράφεται “Απαγορευμένη ανάγνωση”, ο Μανγκέλ δίνει πολλά παραδείγματα, απ’ όλες τις εποχές, για το πώς εκδηλώθηκαν και σε ποιες ακρότητες έφτασαν οι ποικίλες απαγορεύσεις βιβλίων. Στην αρχαία Αθήνα, στην αρχαία Κίνα, στο Βυζάντιο, στις Ηνωμένες Πολιτείες τον προηγούμενο αιώνα, στη ναζιστική Γερμανία άναψαν φωτιές για να καταστραφούν τα ανεπιθύμητα βιβλία και να ποδηγητηθεί η ανάγνωση και το αναγνωστικό κοινό. Ο περιβόητος Index

Librorum Prohibitorum της Καθολικής Εκκλησίας διατηρήθηκε επί αιώνες, για να καταργηθεί οριστικά μόλις το 1966. “Η ψευδαίσθηση που τρέφουν όλοι όσοι καίνε βιβλία είναι πως μ’ αυτό τον τρόπο μπορούν να ακυρώσουν την ιστορία και να καταργήσουν το παρελθόν”, σημειώνει ο Μανγκέλ.

Από την άποψη αυτή, ο αναγνώστης γίνεται όντως επικίνδυνο στοιχείο για το καθεστώς, αλλά ταυτόχρονα διαστρέφεται η τυποποιημένη εικόνα για την οποία μίλησα πιο πάνω. Θυμηθείτε το μυθιστόρημα και την ταινία Φαρενάιτ 451, όπου οι αντικαθεστωτικοί αποστίθιζαν τα βιβλία και όπου κάθε ένας απ’ αυτούς ήταν ο ίδιος ένα ζωντανό, κινητό βιβλίο. Ανάλογο παράδειγμα παραθέτει ο Μανγκέλ, αναφέροντας το δάσκαλο των γερμανικών του, όταν ο ίδιος ήταν μικρό παιδί. Του είχε πει τότε ότι ο πατέρας του είχε δολοφονηθεί στο Σαξενχάουζεν και ότι ήταν επιφανής άνθρωπος των γραμμάτων, ο οποίος γνώριζε από στίθους πολλούς κλασικούς συγγραφείς. Κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού του σε στρατόπεδο συγκέντρωσης, είχε προσφερθεί στους συγκρατούμενούς του να τον χρησιμοποιούν σαν βιβλιοθήκη! “Φανταζόμουν σ’ εκείνο το ζοφερό, ανηλεές, καταδικασμένο τόπο να πλησιάζουν το γέροντα και να του ζητούν Βιργίλιο ή Ευριπίδη κι εκείνος ν’ ανοίγει τη μνήμη του σε μια συγκεκριμένη σελίδα και να απαγγέλλει τις αρχαίες λέξεις για χάρη των αναγλωστών του, που στερούνταν βιβλία”. Από μια πλευρά, ο Μπόρχες θυμάται πως στα 1950, σε μίαν από τις διαδηλώσεις που οργάνωνε η ίδια η κυβέρνηση του Περόν στην Αργεντινή εναντίον των διαφωνούντων διανοουμένων, οι διαδηλωτές φώναζαν: “Ναι στα παπούτσια, όχι στα βιβλία”. Συνοψίζοντας επιγραμματικά όλες αυτές τις εμπειρίες (και μεις οι Έλληνες έχουμε πολλά δικά μας σχετικά παραδείγματα), ο Μανγκέλ καταλήγει: “Η τεχνητή διχοτόμηση ανάμεσα στη ζωή και στην ανάγνωση ενθαρρύνεται ενεργά από εκείνους που κρατούν τα νηία της εξουσίας. Τα λαϊκά καθεστώτα απαιτούν να ξεχάσουμε και γι’ αυτό αποκαλούν τα βιβλία περιττές πολυτέλειες. Τα ολοκληρωτικά καθεστώτα απαιτούν να μη σκεφτόμαστε και γι’ αυτό απαγορεύουν, απειλούν, λογοκρίνουν. Και τα δύο, σε

γενικές γραμμές, θέλουν να γίνουμε βλάκες και να αποδεχτούμε τον υποβιβασμό μας μείλιχια, γι’ αυτό ενθαρρύνουν την κατανάλωση παραλογοτεχνίας που παρουσιάζεται σαν λογοτεχνία. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, οι αναγνώστες δεν μπορούν παρά να είναι ανατρεπτικά στοιχεία”.

Το πώς διαβάζουμε, πώς δηλαδή προσλαμβάνουμε το νόημα ενός κειμένου και τις νοηματικές διεργασίες συντελούνται μέσα μας κατά τη στιγμή που τα μάτια μας περνούν από τη μιαν αράδα στην άλλη, είναι ένα θέμα που δεν έχει λυθεί και στο οποίο δεν πρόκειται σύντομα να δοθεί οριστική και ικανοποιητική απάντηση. Η ανάγνωση, κατά την κρατούσα άποψη, δεν είναι μια αυτόματη διαδικασία σύλληψης του κειμένου, “όπως το φωτοευαίσθητο χαρτί συλλαμβάνει το φως”, αλλά μια πολύ περιπλοκότερη διαδικασία αναδόμησης του κειμένου, εξίσου πολύπλοκη με τη διαδικασία της σκέψης. Ο Αμερικανός ερευνητής Ε. Μπ. Χιούι έλεγε στις αρχές του αιώνα μας ότι το να αναλύσουμε ενδελεχώς τι κάνουμε όταν διαβάζουμε θα αποτελούσε τον κολοφώνα των επιτευγμάτων των ψυχολόγων, “διότι θα χρειαζόταν να περιγράψουν μεγάλο αριθμό από τις πλέον πολυσύνθετες διεργασίες του μυαλού του ανθρώπου”. Η σύγχρονη νευρογλωσσολογία έχει εν προκειμένω ευρύ πεδίο αναζητήσεων και ερευνών.

Όπως ανέφερα και στην αρχή, η ανάγνωση προϋποθέτει τη γραφή. Ο αναγνώστης δηλαδή πρέπει να μάθει και να εξοικειωθεί με τα σύμβολα που κάθε κοινωνία έχει επιλέξει για να επικοινωνεί. “Οι μέθοδοι με τις οποίες μαθαίνουμε να διαβάζουμε όχι μόνο αντικατοπτρίζουν τις συμβάσεις της συγκεκριμένης κοινωνίας, αλλά συγχρόνως καθορίζουν και περιορίζουν τους τρόπους με τους οποίους κάνουμε χρήση της ικανότητάς μας να διαβάζουμε”. Ως σχετικό παράδειγμα ο Μανγκέλ αναφέρει την περίπτωση του πολύ γνωστού Κλοντ Λεβί-Στρος ο οποίος σε ένα από τα ταξίδια του επισκέφτηκε φυλή Ινδιάνων της Βραζιλίας. Όταν οι ιθαγενείς τον είδαν να γράφει και να κρατά σημειώσεις στο σημειωματάριό του, πήραν το μολύβι και το χαρτί και άρχισαν να σχεδιάζουν ακανόνιστα σχήματα, μμηούμενοι τα γράμματά του. Στη συνέχεια του ζήτησαν να τους διαβάσει τι είχαν γράψει! Στις εγγράμματες κοινωνίες η μάθηση γραφής και

ανάγνωσης καθιστά το μαθητή δεκτό στη συλλογική μνήμη μέσω των βιβλίων, τον εξοικειώνει με ένα κοινό παρελθόν το οποίο ανανεώνεται από το μαθητή σε μεγάλο ή μικρό βαθμό με κάθε νέο του ανάγνωσμα.

Σε αρκετά από τα κεφάλαια του βιβλίου ο Μανγκέλ παίρνει ως παραδείγματα και ως υποδειγματικές περιπτώσεις για συγκεκριμένα θέματα διεθνώς γνωστούς συγγραφείς, όπως τον Κάφκα (Στο κεφάλαιο “Η χαμένη πρώτη σελίδα”), τον Ουίτμαν (“Μεταφορές της ανάγνωσης”), τον Βιργίλιο (“Διαβάζοντας το μέλλον”), τον Πλίνιο τον Νεότερο, τον Τσόσερ και τον Ντίκενς (“Ο συγγραφέας ως αναγνώστης”), τον Ρίλκε (“Ο μεταφραστής ως αναγνώστης”). Με τον τρόπο αυτόν ο αναγνώστης του βιβλίου ξεναγείται σε σημαντικές στιγμές της παγκόσμιας λογοτεχνίας και, ταυτόχρονα, ανακαλύπτει πτυχές και ιδιαιτερότητες καθενός από τους συγγραφείς που ανέφερα. Ξεχωριστό ενδιαφέρον για την ιστορία της τυπογραφίας και την εξέλιξή της παρουσιάζει το κεφάλαιο που επιγράφεται “Το σχήμα του βιβλίου”, ενώ για την ιστορία των βιβλιοθηκών παρέχονται πολύτιμα στοιχεία στο κεφάλαιο “Οι κυβερνήτες του σύμπαντος”, στο οποίο υπάρχει και η ακόλουθη σπαρταριστή πληροφορία: “Το δέκατο αιώνα, ο μεγάλος βεζίρης της Περσίας Αμπντούλ Κασέμ Ισμαήλ, προκειμένου να μην αποχωριστεί τη συλλογή του των 117.000 τόμων όταν ταξίδευε, τη μετέφερε μ’ ένα караβάνι τετρακοσίων καμπλών που είχαν εκπαιδευτεί να περπατούν κατά αλφαβητική σειρά!” Επίσης ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα κεφάλαια που επιγράφονται “Βιβλιοκλεπτομανία” και “Ο βιβλιοσκώληκας” στο οποίο εξετάζεται, εκτός των άλλων, και η εμφάνιση και χρήση των γυαλιών, πότε δηλαδή πρωτοπαρουσιάστηκε και πώς έγινε δεκτή η χρήση τους — τα γυαλιά, αυτά τα μάτια “που μπορούν να φορέσουν και να βγάλουν κατά βούληση οι αναγνώστες με κακή όραση”.

Από άποψη μετάφρασης το βιβλίο ευτύχησε. Κείμενο απαιτητικό, με πολλές διασυνδέσεις ετερόκλητων γνωστικών πεδίων, έχει αποδοθεί με επάρκεια και με σωστά ελληνικά. Τα λιγοστά αστοχήματα που σημειώνω εδώ ως θεωρηθούν απλές υποδείξεις για μια μελλοντική ανατύπωση. Στη σελ. 18 η πασίγνωστη Μαρκιανή

Βιβλιοθήκη της Βενετίας αποδίδεται ως Μαρτσιάνα και ο φιλόσοφος και θεωρητικός της λογοτεχνίας Βάλτερ Μπένγιαμιν ως Γουόλτερ Μπέντζαμιν (σελ. 157, 367, 379). Στις σημειώσεις του βιβλίου (σελ. 352) έχουν τεθεί τελείες (25.000 και 15.000) στις χρονολογίες 25000 και 15000 π.Χ., ενώ ο κανόνας απαγορεύει τη χρήση τους. Τέλος, στις σημειώσεις και πάλι, το ισπανικό Estudios Clasicos που χαρακτηρίζεται ως βιβλίο είναι περιοδικό. Τυπογραφικά λάθη ή λάθη διόρθωσης εντόπισα στις σελ. 48, 71, 81, 248, 251, 369, 382, 449 και 509. Για τον Έλληνα αναγνώστη θα ήταν καλό να είχαν σημειωθεί και ορισμένα από τα βοηθήματα που υποδεικνύονται από τον Μανγκέλ και που έχουν ήδη εκδοθεί στη γλώσσα μας, όπως το βιβλίο του Sven Birkets Οι ελεγίες του Γουτεμβέργιου (Καστανιώτης, 1997) ή το βιβλίο του Thoas Hagg Το αρχαίο μυθιστόρημα (ΜΙΕΤ, 1992). Οποιοσδήποτε θα ήθελε να προβληματιστεί για το μέλλον της ανάγνωσης, μετά την εισβολή των ηλεκτρονικών υπολογιστών στη ζωή μας, μπορεί να διαβάσει τα δοκίμια του Sven Birkets, παρά το γεγονός ότι ο Αλμπέρτο Μανγκέλ δε φαίνεται να συμμερίζεται τους φόβους και τις απόψεις του Birkets.

Η Ιστορία της Ανάγνωσης καταλέγεται, κατά τη γνώμη μου, στα πιο ενδιαφέροντα βιβλία που κυκλοφόρησαν τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας. Μεστό, ειλικρινές, συχνά αποκαλυπτικό και απολαυστικό, μας προκαλεί να αντιληφθούμε και να συνειδητοποιήσουμε μian από τις μεγάλες χαρές της ζωής, την ανάγνωση. Μας προκαλεί να την εξετάσουμε από κάθε δυνατή σκοπιά και, τελικά, να εντάξουμε και τον εαυτό μας στην παγκόσμια παράδοση της ανάγνωσης. Γιατί, όπως αποφθεγματικά αποφαίνεται ο Μανγκέλ, “δεν μπορούμε παρά να διαβάζουμε. Το διάβασμα είναι η ουσιαστικότερη λειτουργία μας, μετά την αναπνοή”. □